

Gamla förlag i nya läglar

Pirkko Leino-Kaukiainen, *Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia*. [Boken hela livet. Historien om Gummerus' förlagsverksamhet]. 319 s. Jyväskylä 1990.

Pertti Lassila, *Otavan historia III [Tredje delen] 1941–1975*. 506 s. Keuruu 1990.

Filosofie doktor Pirkko Leino-Kaukiainens bok om Gummerus Oy är det första egentliga moderna historieverket (W. Appelqvists arbete utkom redan 1937) över detta vårt lands äldsta, fortfarande verksamma förlag. Författaren framhåller själv i företalet att hon av företagsledningen fått helt fria händer, vilket även på ett positivt sätt kommer till synes i slutresultatet. I dessa tider, då diskussionen om förhållandet mellan beställaren och företagshistorikern i fråga om beställningsarbeten varit livlig, är det uppmuntrande att konstatera, att det finns dylika fördomsfria företag (läs: slakten Salojärvi).

Boken om Gummerus Oy:s förlagsverksamhet inbegriper de facto hela företaget inklusive tryckeritekniken, ekonomin etc. Boken har utgivits med anledning av att 150 år förflutit sedan boktryckaren Karl Jakob Gummerus' födelse. Dennes levnadsöde belyses även ingående i texten.

Magister K. J. Gummerus var en föregångare inom vår förlags- och boktryckeri-industri. Hans hemstad Jyväskylä var likaså en hemvist för oanad verksamhet på detta område. Med endast sextusen invånare år 1918, hade staden förutom K. J. Gummerus Oy även sett flera andra förlags- och tryckeriföretag födas, bl.a. Keski-Suomi, Sydän-Suomen Kirjapaino (Suomalainen), Sorretun Voima samt Weilin & Göös, som dock redan i slutet av förra seklet utflyttade till huvudstaden.

Karl Jakob Gummerus var medlem av det tremannakonsortium som 1877 grundade Jyväskylän Kirjapaino, men redan tidigare hade han etablerat sig som förläggare av tidskrifter. Fr.o.m. 1872 utgav han tidskriften *Kyläkirjasto. Lukemisia Suomen kansalaisille erinäisissä aineissa*. Andra förlagsprodukter var *Luonnotar* (1862), *Kyläkirjaston Kwvalehti* (1877) och *Lasten Kwvalehti* (1880). År 1896 sålde Gummerus sin andel i tryckeriet och grundade ett eget bokförlag och -tryckeri under namnet K. J. Gummeruksen Kirjapaino, som kunde inleda sin verksamhet sommaren 1897.

K. J. Gummerus, som även innehade ett bokbinderi (grundat 1884) och en bokhandel (1888), följde i sin förlagspolitik det fennomanska programmet, om än icke i dess allra radikalaste form. Han stod nära "de

gamla hederliga” med tonvikt på en kristligt-sedlig folkbildande verksamhet. Dessa linjer förverkligade Gummerus genom att förlägga ovan nämnda tidskrifter, samt fr.o.m. 1870-talet även böcker, bland dem hans egen roman *Ylhäiset ja alhaiset* samt hans *Pieni laskuoppi*, en elementarlärobok i räkning. Bland Gummerus’ tidigaste förlagsprodukter fanns även uppbyggelse- och läroböcker, som *Scriveres Sielun aarre* och *Busemanns Kansantajuinen fysiikka*, men också *Dumas’ Tre musketörer*, som han utgav år 1889.

Leino-Kaukiainens bakgrund som presshistorisk forskare, omfattande både tidningspressens och den periodiska pressens historia, gör att hon behärskar sitt ämne. Gummerus Oy:s (tidigare K. J. Gummerus Oy) skeden sammankopplas med hela vår förlagsverksamhets historia. I det inledande kapitlet *Kustannustoiminta Suomessa 1800-luvun jälkipuoliskolla* belyses t.ex. förlagsfältet i slutet av 1800-talet, men även i fortsättningen behandlas den allmänna förlagsverksamheten, vars senare historia hos oss är bristfälligt undersökt.

Innehållsmässigt är Leino-Kaukiainens arbete högklassigt. Framställningen är logiskt uppbyggd och språkligt välformulerad. Trots de mångfaldiga numeriska fakta som verket av nödvändighet innehåller har författaren lyckats bevara bokens läsvärde. Forskningen tillförs även en hel del ny insikt, bl.a. i avsnitten om K. J. Gummerus Oy:s och nationella samlingspartiets symbios på 1920-talet samt företagets ekonomiska krissituation i slutet av trettioalet.

Undersökningen är mycket omfattande. Sidorna är tvåspaltiga, varigenom man kunnat undvika att boken erhållit alltför mastodontiska proportioner, även om formatet är en aning oformligt. Utstyrelsen är elegant och även ombrytningen och den grafiska planeringen i övrigt är lyckad, med vissa förbehåll. Sålunda är tabeller och tablåer tryckta med onödigt liten text, t.ex. ”kuvio 2” (s. 23) är av den anledningen svårtydd. Ett fräscht inslag är de fristående recensentrösterna, vilka behandlar förlagets författare, bl.a. K. J. Gummerus, Robert Kiljander, Olavi Paavolainen, Niilo Lauttamus, Mauri Sariola, Timo K. Mukka samt Gummerus Oy:s särskilda ”mannekäng” under 1980-talet, Kalle Päätalo.

Verket fyller strikt vetenskapliga kriterier. Källförteckningen är omfattande och representativ och nothänvisningarna är noggrant uppgjorda. Men de behäftas tyvärr av samma ”fel” som tabellerna, de är tryckta med en alltför liten petitstil. Det är ställvis svårt för en medelålders historiker med normal syn att uttyda texten utan förstoringsglas.

Några detaljer: Bokarbetarförbundet grundades visserligen år 1894, men p.g.a. vissa förvecklingar kunde verksamheten inledas först år 1897. För hela landets del var depressionen som värst åren 1930-31, men för grafiska industrin, som först senare nåddes av depressionen, var åren 1932-33 de värsta. Då det i samband med den nuvarande ekonomiska

krisen i vårt land talats om en sänkning av lönerna, kan det vara skäl att minnas att man på basen av det automatiska indexsystem som rådde inom grafiska industrin tre gånger kunde sänka lönerna i branschen åren 1931–34. Däremot bevarades lönernas realvärde, emedan även prisnivån samtidigt sjönk.

Bildmaterialet är välavvägt och ställvis mycket njutbart, t.ex. de historiska fotografierna i helsidesformat från Jyväskylä. Däremot stör de onödiga "romantiska" ljusröda marginaler, varmed bildsidorna (förutom ovannämnda helsidor) behäftats. En annan smakfråga som kan diskuteras är snedställandet av bilder, ett "ofog" som blivit allt vanligare.

För tabellslukare finns i slutet av boken ytterligare material. Personregistret är välredigerat och fyller i all sin enkelhet utan onödiga kommatecken, punkter m.m. (t.ex. Schildt Runar 120) väl sin uppgift.

Pirkko Leino-Kaukiainens bok om Gummerus Oy erbjuder en intressant läsning. Steget från Karl Jakob Gummerus' enmansförlag år 1872 till en miljonkoncern med tvåhundra anställda år 1990 är hisnande. Boken kan sålunda varmt rekommenderas för alla som intresserar sig för vårt förlagsväsendes historia.

*

I fjol utgav också en annan finländsk "förlagsjätte" sin historia, nämligen Kustannusosakeyhtiö (Förlagsaktiebolaget) Otava. Den av Pertti Lassila till Otavas hundraårsjubileum författade *Otavan historia 1941–1975* ingår som tredje delen i företagets digra historikserie, där de två första delarna skrivits av Rafael Koskimies (1890–1918) år 1946 och Pekka Tarkka (1918–1940) år 1980.

Inget av våra förlagsföretag har producerat så många egna historieverk som Otava. Förutom Koskimies' och Tarkkas arbeten finns en historik utgiven till Alvar Renqvists sextioårsdag (1928), en fyrtioårshistorik (1930), en jubileumsskrift till Kari Reenpääs 60-årsdag (1962) samt en år 1970 utgiven historik över åren 1918–1960 författad av Hannes Reenpää.

Lassila har i fråga om innehållets disponering följt Tarkkas modell från del två. Den slaviskt efterföljda indelningen i decennier med samma återkommande rubriker för underkapitlen: kulturhistorisk översikt, ekonomisk-teknisk utveckling, kunskapslitteratur, skönlitteratur och en granskning av litteraturfältet i vårt land, ter sig tidvis som alltför mekanisk. Måhända kunde åtminstone beträffande några av underkapitlen en omDispositionering ha skett.

Man frågar sig vidare varför Lassila har avslutat sin framställning vid år 1975. Den kunde gärna ha förts fram till åtminstone år 1980, varigenom också 1970-talet blivit behandlad i sin helhet. Dessutom har i några fall framställningen ändå utsträckts över den i rubriken nämnda tids-

gränsen. De i sig utmärkta presentationerna av förlagets författarprofiler i slutet av boken (Anhava, Haanpää, Haavikko, Kajava, Mannerkorpi, Meri, Saarikoski, Salama m.fl.) har även förts fram ända till 1980-talets senare hälft.

Liksom Gummerus har också Otava koncentrerat sig på förläggande av främst egna produkter och i fråga om tryckerirörelse på s.k. civilproduktion i form av böcker och tidskrifter. I likhet med Gummerus sysslar ej heller Otava med tidningsutgivning. Ledningen av företaget ligger, precis som hos Gummerus i händerna på en släkt. I fråga om Otava är det släkten Renqvist-Reenpää som håller i trådarna, i dag redan representerad av den fjärde generationen inom företaget.

Liksom andra finskspråkiga förlag som grundades i slutet av förra seklet (Werner Söderström, K. J. Gummerus och Weilin & Göös) har även Otava koncentrerat sig på utgivande av finskspråkig litteratur och speciellt företagens tidigaste "utgivningspolicy" bar en fennomansk prägel. I motsats till sina konkurrenter har Otava ända från starten fungerat i huvudstaden, med en utlokalisering av bokproduktionen till Keuruu i Mellersta Finland fr.o.m. 1950-talet.

För en litteraturintresserad läsare är Lassilas bok, liksom sina föregångare, en guldruva att ösa ur. Avsnitten, där den kulturhistoriska utvecklingen i samhället relateras, är välskrivna. Trots sin myckna information är framställningen hela tiden flytande. Tabellerna och de grafiska framställningarna i slutet är informativa.

Beträffande sin typografiska utstyrsel håller den tredje delen av Otavas historia samma höga kvalitet som tidigare delar. Den grafiska planeringen har ombesörjts av Markku Reunanen och Eija Hiltunen, två förgrundsgestalter på området. Bildmaterialet är högklassigt och omväxlande även om sidorna ibland får ett något oroligt uttryck.

En brist som Lassilas historik lider av är det faktum att all information om källunderlaget saknas. Ett dylikt arbete behöver inte nödvändigtvis förses med notapparat, men väl något slag av källförteckning. Denna bristfällighet blir så mycket tydligare då bildmaterialet inkonsekvent nog dokumenterats genom att bildkällorna noga uppgivits.

En personförteckning över samtliga tre delar, upptagande drygt 2000 namn, ingår även i slutet av boken. Detta i princip noggranna index är behäftat med vissa svagheter. Störande är de många olika lösningar för t.ex. namnändringar som förekommer. Minst sex olika lösningar har därvid tillgripits. I en del fall finns det tidigare namnet inom parentes, i vissa fall med årtal uppgivet för namnändringen. För t.ex. Santeri Alkio står dessutom uttryckligen att det är fråga om det tidigare namnet "aikaisempi nimi". I vissa fall har pilar använts, i några fall likhetstecken och någon gång ordet "myös" (även) o.s.v. Ett par alternativ hade säkert varit tillräckliga. För konsekvensens skull borde också t.ex. Juhani Aho och Yrjö Koskinens ursprungliga släktnamn Brofeldt respektive

Forsman ha uppgivits. Ett index skall, för att fungera, vara så enkelt uppbyggt som möjligt utan att för den skull förlora i informativt syfte.

Författaren till den tredje delen av Förlagsaktiebolaget Otavas historia skall ha en eloge för ett gediget och välskrivet verk. Likaså bör förlaget självt få ett erkännande för sin satsning. Både Pertti Lassilas arbete, liksom också den i det föregående recenserade Pirkko Leino-Kaukiainens bok om Gummerus Oy, visar att kvaliteten på dylika företagshistoriska verk ökat under de senaste åren.

Lars-Folke Landgren